

ծրագիր մը պատրաստեցին, և անոր գործադրութիւնը պահանջեցին Սուլթանէն: Ապտ-իւլ-Համիտ ոչ միայն չը գործադրեց, այլ և 300,000 Հայ ջարդել տուաւ անպատիժ, վստահ թէ պիտի պաշտպանուէր Գերմանիայէն և անոր դաշնակիցներէն: Անգլիա, Ֆրանսա, Ռուսիա չը կրցան գործադրել տալ իրենց ամենահամեստ ծրագիրը, ուր ֆաշիսթ թէ կարենային գործադրել տալ Ստեանի մը կամ Նուպարի մը ինքնավարականը:

Գերմանիայի հսամոլ քաղաքականութեանը շնորհիւ, հայկական խնդիրը ներքին և արտաքին կնճիռներով շրջապատուած դժուարալոյծ խնդիր մը դարձաւ հետզհետէ: Ոչ թէ անիրաւ խոճճանքի, այլ անվերապահ յարգանքի արժանի են այն գործիչները որոնք անոր լուծմանն աշխատեցան անընկճելի կորովով և անսահման անձնուիրութեամբ: Եթէ երախտագէտ սիրտ կը կրենք, փութի տեղ վարդեր ցանելու ենք անոնց գերեզմաններուն վրայ:

Բարիք, 30 յուլիս 1917.

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱՅ

ԲՆԱԽՕՍԱԿԱՆ Ք

Հ Ո Ւ Ն

Կայ արդեօք համեմատութիւն մը իմացական կարողութեան և ուղեղին ընդլայնման մէջ: Փանքարաններն այս դժուար խնդրոյն լուծման համար շատ մը կարևոր աշխատութիւններ ի գործ դրած են: Ճիշդ չէ ըսել թէ հոգին մարմնոյն մէջ իբր օտար մէկը կը գտնուի, և թէ անոր հետ իր ունեցած յարաբերութիւններն կը նմանին վեհապետի մը ունեցածին որ վայրկեանապէս այց կ'ենէ իր հպատակին մօտ. վասն զի անուրանալի է որ կարողութիւններն այն չափով կը զարգանան, ինչ չափով որ իրենց գործարաններն կը կատարելագործուին: Ասկէ զատ շատ ստոյգ է, դժբաղդարար, որ առանց ուղեղի մարդ մը չի կրնար խորհիլ, զգալ և շարժիլ: Ապացուցուած է նաև որ մէկ հազարաւոր մէկն չափով ուղեղ ունեցող անձ մը միշտ ապուշ մը կ'ըլլայ: Միւս կողմանէ ուղեղ չէ հաստատելն որ մտածութիւնը

նրկայ արտահայտում մը ըլլայ: Մտածութեան և զգային նրկին մէջ համեմատութիւն չկայ. նրկապաշտութիւնը լուսութիւն կը պահէ աննրկին և վերացեալին նկատմամբ: Մեզի ճշմարտութիւնը կը սովորեցը նեն ըսելով որ մարդկային կազմութիւնը առաջ կու գայ հոգեոյ և մարմնոյ միտութենէն, և թէ հոգին ու մարմինը փոխադարձաբար իրարմէ կախումն ունին: Զգալու կարողութիւններն գործարաններուն հետ կապուած են, իմացականութիւնը կը ծառայէ զգալի տպաւորութիւններ կազմելու՝ մտածումներ արտաբերելու համար: Յայտնի է որ նրկական գործարան մը չի կրնար հոգեկան մտածում մը ծնանիլ: Ասկէ զատ, բոլոր բնի հակառակ դաստերն՝ որոնք մէջ արեւուած են, զանկային կարողութեանն, դիմանկիւնէն, ծաւալէն, ուղեղին կշիռքէն, զալարումներու (circumconvolution) շատութենէն, խորշերու նրբութենէն և անոնց թիւէն, վճռական ոչ մէկ արժէք տակաւին չեն ունեցած: Յերաւի, զանկին խորանարդումը (cubage) և կշռումները՝ յայտնած են որ ոչ մէկ դարու մէջ մարդկային զանկը չի մօտենար կապիկներու զանկերուն: Մարդկային ցեղի միջին զանկը՝ է 1500 թ. հրդմ. մարդակապիկներուն միջին զանկը 530 թ. հրդմ. անտառամարդունը 420 թ. հրդմ.: Ամեն ժամանակի և ամեն ցեղերու մէջ զանկին տարածուող զրեթէ միշտ նոյն եղած է (լօզերի քարայրներու բրածոյ ցեղեր, 1600 թ. հրդմ. կեղտերն 1592 թ. հրդմ. արդի Բարիզցին 1559 թ. հրդմ.):

Դիմանկիւնը երբեք փոխուած չէ. բրածոյին ինչպէս նաև արդի ցեղերուն մէջ 70 էն 90 աստիճանի մէջ կը փոփոխուի, քնաւ 50 աստիճանի և անկէ ալ նուազ չէ իջեր ինչպէս կապիկներուն մէջ: Ուղեղին կշիռը մարմնոյն բոլոր ծանրութեան հետ բաղդատելով՝ տղայոց մէջ անոր մէկ եօթերորդն է, չափահասներուն՝ անոր քառասուն և եօթերորդն է, մինչդեռ կապիկներուն մէջ $\frac{1}{100}$ ի կ'իջնէ, և եզներուն մէջ $\frac{1}{300}$ ի: Զանազան ցեղերու մէջ

ուղեղի կշիռը զգալապէս չի փոխուիլ։ Ուրիշտակ ցեղին մէջ միջին կշիռն է շուրջ 1400 կրամ։ Ղեղին ցեղին մէջ 1430, սև ցեղին մէջ 1330։ Ուղեղին բացարձակ կշիռը անհրաժեշտ պայման մը չէ իմացական առաւելութեան համար։ այսպէս Քիւլփէի ուղեղը կը կշռէր 1830 կրամ, Պայրենինը 2238 կրամ, Քրոմփլինը 2231, Պրոգայինը 1484, Տիւփէթիէնինը 1436, Կամպէղդայինը հագիւ թէ 1160 կրամ, Շատ մը ապուշներու ուղեղը կրնայ հասնիլ մինչև 1900 կրամ։ Կիսաօրինակներու չափակցութիւնն ալ մը տաւորական առաւելութեան պայման մը չէ, անիկ այդոյութիւն չէ ունեցեր բնաւ։ Անշափակցութիւնն առաջ կու գայ լոկ մարմնոյն ավակողմեան կէսին աւելի մեծ յաշտութիւնէն։ մեծ մարդկանց քով ինչպէս օրինակի համար Պիշայի ուղեղային մէկ կիսագունդը կրնայ զգալիօրէն ծիրած ըլլայ։ Ուստի խորշերու և իրենց ներուժնէն, գալարումներուն շատութենէն առաջ բերուած փաստերը այլ ևս ապացուցական չեն, որովհետեւ կան կենդանիներ՝ որոնք շատ խորամանկ են և ողորկ ուղեղ ունին։

Ուղեղը ամեն բանէ առաջ իմացականութեան և գիտակից կամքին գործառնան է։

Հոգւոյն կարողութիւններն կապուած են իր այոյութեան և իր ամբողջութեան հետ։ Ներկայ կեանքին մէջ սերտ կցորդութիւն մը կը միացնէ հոգին մարմնոյն հետ, և երբէք մէկը չի գործեր առանց միւսին օժանդակութեան։ Հոգւոյ կարողութիւններն կամ զօրութիւնքն իրենց արտադրած գործերով կ'որոշուին։ Բուսական կարողութիւնը գործարաններուն մէջ զետեղուած է, զգայական կամ շարժող կարողութիւնը՝ զգայարաններուն մէջ, ջիղերն և շարժիչ կեղերներն — և հոգեղէն կարգի կարողութիւնը — այսինքն դատողութիւնը և կամքն — կ'իշխէ ուղեղին վրայ, որ իրեն գործարանի տեղ կը ծառայէ։ Դատողութիւնը կը ճանչնայ ընդհանուր և վերացական գաղափարները, նա կը տրա-

մարանէ և դատողութիւններ կ'ընէ, կամքը կը հակամտէ զէպի աննիւթ բարիքները, կը սիրէ գեղեցիկը, ճշմարտը և արդարը։

Այս կարողութեանց առարկան աննիւթ ըլլալով, իրենց ալ պէտք են հոգեկան ըլլալ։ մարմինը պայման մ'է անոնց գործողութեանցը և ոչ թէ արտադրիչ գործարան։ Իմացականութիւնը չի կրնար խորհիլ առանց զգալի պատկերներու օգնութեան, ուսկից կը քաղէ նա աննիւթականը և բացարձակը։ Որովհետեւ ոչ մէկ կերպով համեմատութիւն մը կայ նիւթական գործարանի մը և զուտ հոգեկան գործերու մէջ, մարդ ստիպուած է եզրակացնել որ նիւթին յարակից ուրիշ բան մը կայ, և այս ուրիշ բանը հոգին է, շունչը որ կարող է առանձինն այոյութիւն ունենալու։ Ներկայապէս մարմնոյն մէջ ամփոփուած այս շունչը կ'ըսէ կիթէր, է անմահ հոգին, որուն մահուան հարուածները պիտի չկարենան քնասիլ։

ՏՕՔԹ. ԷՍԺԵՆ ՎԵՆՍԱՆ, Աղբաւագիտութիւն և բնախօսութիւն։

Թարգմ. Մանուկ Խանկէկեան։

Կ Ե Ա Ն Ք Ը Ե Ի Մ Ա Հ Ը

Քննութեան առնեց մարդուն ընթացքը օրրանէն մինչև իր գերեզմանը, վասն զի մարդկային կեանքը, իբր սահման, իր երկու ծայրերը՝ օրրան մը և դազաղ մը ունի։ Իւրաքանչիւր հասակ կամ կայան յատկանիշող փոփոխութիւնն, կեանքը հետեւեալ կերպով բաժնել տուած են։

Ա. Մանկութիւն և պատանեկութիւն։

Բ. Երիտասարդութիւն և հասունութիւն։

Գ. Ներքինութիւն և զառամութիւն։

Մանկութիւնը կը տեւէ ծնանելէն մինչև պատանեկութիւն։ պատանեկութիւնը կը սկսի զրեթէ 14 տարեկանէն կանանց համար, և 15 էն 16 արանց համար։ Այս ատեն նոր գործառնութիւններ երևան կու գան, որոնք կապ ունին գործարանաց կազմին մէջ տեղի ունեցած փոփոխու-

թեանը հետ, կանանց դաշտանը կը սկսի, ձայնը կը փոխուի են: Քննախօսներէն ու մանց կեանքին այս առաջին շրջանը այսպէս կը բաժնեն, մինչև 8 տարեկան մանկութիւն, 8էն մինչև 15 տարին պատանեկութիւն, իսկ 15էն 25 տարեկան եւ թիտասաբղութիւն:

Առնական հասակը, առնականութիւնը, հասուն տարիքը 25էն 60 տարին կ'երկարի, այն ատեն բոլոր գործառնութիւնները կատարեալ ժրութեան մէջ են, իւրացումը և անիրացումը հասարակելիութիւն:

Մերութիւնը կ'ըսեն, 60 տարեկանէն կը սկսի. թէպէտ և կան անձինք որ կը պահեն իրենց արուժեան կորովը մինչև շատ յատաջացեալ հասակի մէջ: Կան նաև վաղահաս ծերութիւններ, և հազուադէպ չէ տեսնել երիտասարդ մարդիկ որոնք ծերութեան բոլոր նշանները ցոյց կուտան: Մերերու հիստառածները կ'այլափոխուին: Երբ մէկը ծեր է, կը նմանի մեքենայի մը որուն անուածոյքը մաշած են: Կմխիւրը կը կքի, ոսկրներն կը խոռոչանան, դիրարեկ կ'ըլլան և մասնաւորապէս բարձուկի (fémur) պարանոցը և կրծեկոսկրը (calcaneum): Հասակը կը կորանայ՝ իրանի ողնոսկրաց տափակնալուն հետեանքով: Մորթը կորանցնելով իր առաձգութիւնը և իր գրկուցը՝ կը ծալուի: Ծնչերակներն ալ որ նոյնպէս կուրուած են իրենց առաձգութիւնը կը ծեղին. երբ անոնք լեցուած են ճարպային և կրային այլասերումով, ընդլայնումի, շնչերակի ծաւալման և արեան թանձրացումի վայր մը կը դառնան, որ կը խցեն գանոնք: Այս արեան թանձրացումներն երբ հաստատուն են երակայնութեան (thrombose) կ'ըսուին, որոնք ուղեղի թուլութիւն առաջ կը բերեն. երբ ասոնք աւրինային անօթոց հեղեղին մէջ կը շրջին, ուրիշ շնչերակներ խցելու համար, կը կուչուին փսորախոց (embolie): Ծնչերակներուն վատթարացումը ուղեղային բազմաթիւ կաթածաններու պատճառ է: Հիւանդութիւնները կը շատնան, ականջներ

ըր, աչքերը կը տկարանան, փամփշտային գործառնութիւնը կը դանդաղին, աղեսաց և մարսողութեան գործողութիւնները կը խանգարուին, սիրտն և թոքերը կը յոգնին. և վերջապէս մահը վրայ կը հասնի վերջ մը դնելու գործարաններու այս խոր ծերութեան:

Մարդ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Պիշայի կենսական եռոտանոյն, այսինքն թոքին, սրտին, ուղեղին բոլոր գործառնութեանց զադարումը:

Բնական մահուան մէջ՝ զգայարանաց գործարանները աստիճանաբար կը բթանան, բայց գիտցէք որ եթէ մէկու մը լսելիքը պահուած է, այս է պատճառը որ անիկայ ամենէն ուշ մարդ զգայարանն է: Շատ անգամներ ներկայ կ'ըլլան մարդիկ այս տխուր տեսարանին, որոնք կարծեմով թէ մահամեծը անկարող է լսելու իրենց խօսքը, բարձրաձայն խորհրդածութիւններ կ'ընեն մահուան յառաջանալուն վրայ որ պիտի պարանպիշէ զինքը: Ի սէր հոգեվարքներուն զգուշացէք այս անողորմ խորհրդածութիւններն ընելէ, և ջանացէք քաջալերիչ և յուսոյ խօսքեր միայն արտաբերելու:

Ծնչառութիւնը կը զադրի վերջին արտաշնչումով մը որ կը յաջորդէ խոր ներշնչումի մը: Սրտին աշակողմեան աւանջը գործարանաց կազմածոյն մէջ ամենէն ուշ զադարող տանն է:

Աներևոյ մահուան պարագային՝ գործարաններուն պաշտօնները բոլորովին ջնջուած չեն, այլ դանդաղած կ'ըլլան մինչև այն կէտին որ կարծել կու տան թէ մեռած է: Նուազ չեն պատահիր ողջ մարդկանց թաղումներ: Արդ դժուար է երբեմն ստուգել մահը: Եւ իրաւացի, եթէ բուն մահուան նշաններն շատ են, անոնց մեծամասնութիւնը ստոյգ չէ: Կան անշուշտ անոնցմէ ստոյգներ ալ, քանի որ մահը ստուգութեանց մէջ ամենաստոյգն է:

Հուսահակուն եղանակներ են, դիակնային կերպարանք, ցրտաբոց, զգայութեան կորուստ, ձեռքի անթափանցկութիւն, երբ անիկայ դրուի աչքի և լոյսի մէջտեղ, աւ

րեան շրջանի կենտրոնը, — (կը ճանչնամ ընտանիքներ որոնք կը խոստանան փոխադարձաբար չխողով գիրար որ թաղեն առանց ականջնուն մէկը կտրիլ տալու). — շնչատուութեան դադրիւր, նոյն իսկ երբ հայելի մը դնեն մեռեալին բերնին առջև, կզակը շիտկելու դժուարութիւնը երբ վար իշած է, սեղմուկներու (sphincter) թուլացումը, բիրի կծկում չունենալը երբ աչքերուն լըյա մը մօտեցուի, աչքի եղջերենայն (corné) խաւարիլը և տափակաշաւը:

Ստոյգ ելաներն շատ չեն, դնդերային կծկուածներու կորուստ, դիակնային կարծրութիւն և ներսումն:

Ներսումն միակ և ստոյգ ելանն է մահտան: — Որչափ ատեն որ դիակնային կարծրութիւնը կը տեէ, ներսումն չի սկսիր: Պանիկայ կը կայանայ հիստամոց և մարմնոյ հեղուկներուն տարրալուծման մէջ, որուն տարրները իրարմէ կը բաժնուին, անգործարանաւոր վիճակի դառնալու համար:

Տեղորային կեանքի. — Մարդկային կեանքի միջին տեղութիւնը միշտ աւելնալու վրայ է: Հոռոմէական կայսրութեան ժամանակ 30 տարի էր: Ներկայ տեղութիւնը 38 և 40 տարի է: Կեանքի ընդհանուր տեղութիւնը անման ընթացքին համեմատ կը հաշուեն, այսինքն այն ժամանակամիջոցը որ կ'անցնի ծնանելէն մինչև ոսկերաց անառապատ ցցուններուն (épiphyse) և ոսկերացներուն (diaphyse) իրար զոդուելու ատենը: Պիւֆօն 6 կամ 7 անգամ կը բազմապատկէր այս թիւը: Ֆլուրէնս կը պնդէ որ մարդ իր անման լրումին համար դրած ժամանակին հինգ անգամ աւելին կ'ապրի: Ըստ այսմ մարդս պէտք էր հարիւր տարի ապրիլ, քանի որ իր անումը շուրջ քսան տարեկան կը վերջանայ, կը մաղթմէ ձեզի որ Ֆլուրէնսի իրաւունք տաք:

ՏՕԲԹ. ԷՌՓԷՆ ՎԵՆՍԱՆ, Անդամագիտութիւն և քննախոսութիւն:

Թարգմ. Մանուկ Խանգէկեան.

ՄՍԱՑՈՒԱԾ ԳՐՔԵՐ

Ընդհանուր Տեղեկագիր Հայ կարմիր խաչի կեդրոնական վարչութեան. — 1916 Օգոստ. — 1917 ցգերջ Մարտ — Փահլիւէ. Տպարան, Սոկրատ և Ընկերութիւն, 1917: Մարդ հպարտութիւն կը գգայ, երբ իր Ազգային կազմակերպութեան ուղղութիւնը միշտ զուգընթաց և մրցակից կը տեսնէ ուրիշ տէրութեանց հետ: Պոլիէի կազմակերպութեան նպատակը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ հասնիլ հոն եթէ ոչ անձամբ՝ գէթ նըպատով՝ ուր արիւն կայ, ուր տառապանք, աղքատութիւն, սով, և ուր հողաւաճք մը կը ներհէ: Տեղեկագիրն նպատակն է ակնկերընել իր բարի և անկեղծ ընթացքը բովանդակ հայրութեան: Այս պատճառաւ նշանակուած են մէջը նուիրատուութիւնները, նպատակները եւայն ևայն ու էլլաւուտքը: Կը գովենք իրենց ազգասէր ընթացքը և կը յանձնարարենք ազգայիններուն չմերժելու բնեց նուէրները՝ նկատի ունենալով միշտ որ իրենց տուածովը տառապեալ հոգիներ են որ կը փրկուին:

Les volontaires Arméniens sous les drapeaux Français. — Aram Turabian. Marseille 1917. fr. 5

Այս Հատորին մէջ հեղինակը անմահացուցած է գանձը՝ որ կը կուրին Պաղլիոյ դրօշին տակ: Կամաւորներու լուսանկարը՝ զրուած է մէջը, նշանակուած միանգամայն իրենց պատերազմի երթալու սրբազան պատճառը, թէ Բնչպէս, ո՞ւր վիրաւորուած են և հո՞սկ ի՞նչպէս վարձատրուած պատուանշաններով: Ամենէն վերջը յաւելուած մ'ալ կայ՝ ուր նշանակուած են ֆրանսական նշանաւոր թերթերու և մեծ նախարարներու և գրիչներու՝ ի նպատակ Հայոց տարագրեալներուն խօսած ճառերէն կտորներ, սկսեալ Painslevé-էն մինչև Anatole France.

Ստանալու համար գրիւն Mr. Aram Turabian 8, Cours Belsunce, MARSEILLE

Ընդունեցաւ շնորհակալութեամբ վանքիս Գրադարանը Տիար Ա. Նորեանէն իր «Գրուագներ Հ. Յ. Դանիակցութեան գործունէութիւնիցը», 1917 «Հայրենիք» տպարան. — Բնատուն: Մեծածախ հատոր մը 500 էջերէ բաղկացած՝ որուն նպատակն է անցնելուն մէջ Հայ յեղափոխական մտքերը, դէպքերը, դանակցութիւնները, հայրենասէր անձնաւորութիւնները, և անոնց ա-